

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

В статті досліджено особливості використання мережі Інтернет в інформаційній війні на прикладі інформаційних операцій Росії проти України в квітні-червні 2014 року. Показано, що мережа Інтернет є ідеальним простором для горизонтальної пропаганди, що імітує живе неформальне спілкування, і відрізняється масштабністю, безперервністю, високою швидкістю поширення інформації, використанням принципів вірусного маркетингу тощо.

Ключові слова: інформаційна війна, Росія, мережа Інтернет, політична криза в Україні.

This article studies the features of using Internet in information warfare. It is shown that the Internet is a perfect space for horizontal propaganda that imitates real informal communication. This propaganda is characterized by continuity, high speed of spreading information as well as applying the principles of viral marketing.

Keywords: information warfare, Russia, Internet, political crisis in Ukraine.

В статье представлен анализ особенностей использования сети Интернет в информационной войне на примере информационных операций России против Украины в апреле-июне 2014 года. Показано, что сеть Интернет является идеальным пространством для горизонтальной

---

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

пропаганды, имитирующей живое неформальное общение, и отличается масштабностью, непрерывностью, высокой скоростью распространения информации, а также использованием принципов вирусного маркетинга.

Ключевые слова: *информационная война, Россия, сеть Интернет, политический кризис в Украине.*

В добу інформаційно-комунікаційних технологій будь-яка подія в політичній, економічній, соціальній та інших сферах життєдіяльності суспільства розвивається у двох площинах - фізичному та інформаційному. Причому інформаційний вимір часто набуває першочергового значення, формуючи сприйняття події внутрішньої і зовнішньої громадськістю і як наслідок визначаючи її реакції та поведінку у фізичному просторі. Особливо яскраво ця тенденція проявляється в період криз і конфліктів як на національному, так і міжнародному рівнях.

Під час сучасних конфліктів і криз розгортається повномасштабна інформаційна війна між учасниками та зацікавленими сторонами. Учасниками використовується широкий арсенал методів і засобів як для впливу на масову свідомість, так і на інформаційну інфраструктуру супротивника.

Основним характеристикам, особливостям, способам, методам і засобам інформаційних війн присвячена велика кількість монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей і публікацій у пресі. Серед дослідників цієї проблематики можна назвати таких вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків, як Г.Почепцов, М.Ожеван, О.Шумка, А.Странніков, Я.Жарков, А.Манойло, С.Гріняєв, С.Расторгуєв, В.Крисько, А.Поздняков, Н.Турко, Д.Фролов, Л.Воронцова, С.Комов, М.Родіонов, В.Лісічкін, Л.Шелепін, Р.Шафранські, Д.Деннінг, Дж.Стейн, М. Лібікі, Дж.Аркілла та інші.

Сьогодні поряд з традиційними способами інформаційно-психологічного впливу все активніше і масштабніше в інтересах

інформаційного протиборства використовується мережа Інтернет. Активне її використання для ведення інформаційного протиборства обумовлено наявністю низки суттєвих переваг мережі перед звичайними засобами і технологіями: оперативність, економічність, прихованість джерела впливу, дистанційний характер впливу, масштабність можливих наслідків, комплексність подачі і сприйняття інформації, а також її доступність. Інтернет-технології дають змогу користувачам не лише отримувати різну інформацію фактично з усього світу, а й самим виступати в ролі її творців і розповсюджувачів. Крім того, використання мережі Інтернет при проведенні інформаційних операцій дає можливість встановити контакт з противником без залучення урядових структур.

Актуальним прикладом ефективного використання мережі Інтернет в інформаційній війні є інформаційні операції РФ у зв'язку з політичною кризою в Україні 2014 року.

Мета даної статті - розкрити специфіку використання мережі Інтернет в інформаційній війні на прикладі інформаційних операцій Російської Федерації проти України в період з квітня по червень 2014 року. Обраний період охоплює збройні сутички на сході України між загонами місцевого ополчення і добровольцями (в основному проросійськи налаштованих), що підкоряються керівництву самопроголошених Донецькій і Луганській Народних Республік (ДНР і ЛНР) та українськими збройними силами, які проводять антитерористичну операцію.

Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що проти України реалізується інформаційна війна, заснована на мережевих принципах. Головна специфіка цієї війни в її «невидимості». Ця війна здійснюється численними активістами-користувачами, які не мають прямого зв'язку з урядовими структурами і публікують нібито свої повідомлення та коментарі. У зв'язку з цим практично неможливо або надзвичайно складно чітко визначити замовників і довести причетність до таких інформаційних операцій конкретної держави.

Для того, щоб зрозуміти особливості мережевої інформаційної війни доцільно розглянути поняття мережі та її характеристики.

Згідно з визначеннями в тлумачних словниках, мережа - це сукупність будь-яких шляхів, каналів, ліній зв'язку, розташованих в різних напрямках на певному просторі; система комунікацій, розташованих на певному просторі; сукупність розташованих, розсіяних на будь-якій території і пов'язаних однією системою установ, підприємств та осіб; сукупність однорідних взаємопов'язаних установ, пристроїв або осіб, які виконують одне завдання; символ складних відносин, що виходять за межі простої часової послідовності, а також відносин, що не мають меж та структури, сформованої з видимого і невидимого [1,2].

З цих визначень видно, що мережа є складною сукупністю взаємопов'язаних елементів, розсіяних у певному просторі, що не мають чіткої структури і меж, але орієнтованих на виконання конкретних завдань.

Мережі відрізняються відкритістю, динамічністю, гнучкістю та високою швидкістю поширення інформації й зворотного зв'язку. В мережах, як правило, відсутній єдиний центр управління та прямий зв'язок між центром прийняття рішень і виконавцями. При цьому виконавцям не даються чіткі вказівки щодо реалізації тих чи інших дій, а лише повідомляється загальна ідея/задум. Відповідно існує відносна автономність вузлів мережі у виборі способів вирішення тих чи інших завдань залежно від конкретної ситуації. Характерними рисами мережі є також наявність горизонтальних, а не вертикальних зв'язків між її учасниками та здатність довільно розповсюджуватись у різних напрямках. Користувач мережі виступають одночасно як в ролі споживачів, так і постачальників інформації [3,4].

За визначенням російського дослідника О.Дугіна, мережа – це форма організації в таке співтовариство, в таку систему, в якій немає верху і низу, немає центру і периферії, немає головного і другорядного, немає

магістрального маршруту і маргінального маршруту, де одне перетинається з іншим за химерною логікою, що постійно змінюється [4].

Суть мережевого принципу полягає у тому, щоб забезпечити обмін інформацією - максимальне розширення форм виробництва цієї інформації, доступу до неї, її розподілу та зворотного зв'язку.

Використання мереж в інформаційній війні дає можливість здійснювати різноспрямовані широкомасштабні пропагандистські кампанії горизонтального типу. Ефективність таких кампаній зумовлена тим, що вони базуються на схемах міжособистісної комунікації, поширенні повідомлень з начебто незаангажованих джерел. Такий підхід сприяє зниженню критичності у сприйнятті інформації, підвищенні емоційної залученості та довіри до повідомлень.

В інформаційній війні проти України Росія максимально використовує можливості та переваги мережі для управління громадською думкою і встановленні контролю над внутрішнім і зовнішнім інформаційним простором.

В Інтернет-просторі Росія і проросійські активісти діють у таких основних напрямках:

- публікація численних коментарів в онлайн-медіа під статтями про події в Україні;
- поширення пропагандистських повідомлень, відео та фотоматеріалів у соціальних медіа (соціальні мережі, блоги, форуми, фото і відеохостинги і т.д.).

У рамках першого напрямку російські структури організували публікацію величезної кількості тенденційних коментарів у популярних онлайн-медіа. За оцінками глави PR-агенства Newsfront, в період збройних зіткнень на сході України і президентської виборчої кампанії 80% коментарів на сайтах онлайн-ЗМІ залишають не звичайні користувачі, а так звані тролі – анонімні інтернет-провокатори, які розміщують подібні повідомлення за певну плату [5].

Згідно з документами, оприлюдненими хакерською спільнотою Anonymus International, антиукраїнська кампанія почалася в квітні 2014 року і координується Агентством інтернет-досліджень, що знаходиться в Санкт-Петербурзі. В агентстві працює близько 310 співробітників, в обов'язки яких входить моніторинг ЗМІ, робота з соціальними мережами, форумами тощо, а також публікація коментарів у ЗМІ. Співробітники отримують вказівки із розміщення не менше 50 повідомлень на день на сторінках онлайн-ЗМІ. При цьому їм надається набір ключових тез, які необхідно розвивати в Інтернет-просторі [6,8].

Саме тому в коментарях часто повторюються одні й ті ж висловлювання і твердження, що націлені, насамперед, на дискредитацію Євромайдану, дій нового політичного керівництва України і держави Україна в цілому з одночасним «захистом» політики російського президента Володимира Путіна. У них також часто міститься критика європейських країн за підтримку української революції та її результатів.

Антиукраїнські коментарі публікуються не лише на сайтах українських і російських онлайн-ЗМІ, а й зарубіжних, таких як Fox News, Huffington Post, The Blaze, Politico, WorldNetDaily, The Guardian, Newsweek та інших [8]. Коментарі щодо подій в Україні відрізняються тенденційністю, категоричністю, агресивністю, зневажливим ставленням до опонентів.

Що стосується проросійської пропаганди в соціальних медіа, слід зауважити, що охопити весь масштаб, формати та змістовне наповнення розповсюджуваних повідомлень надзвичайно складно через їх величезну кількість. Так, на сьогодні виявлено понад півтори тисячі антиукраїнських співтовариств та груп. У соцмережі «ВКонтакте» за запитом «Новороссия» знайдено 965 співтовариств, у найбільшому з яких налічується 78 167 учасників; за запитом «ЛНР» – 131, у найбільшому - 27 322 учасників; за запитом «ДНР» – 397. В «Однокласниках» за тими ж запитами знаходимо 300 груп, у найбільшій з яких - 74 840 учасників. У

«Фейсбуці» за запитом «Новороссия» – 28 груп, у найбільшій групі – 2303 учасника [7].

Аналіз публікацій в соціальних медіа свідчить про те, що в мережі Інтернет російська сторона продовжує пропагандистську кампанію, розпочату в традиційних ЗМІ. Простір соціальних медіа заповнений інформацією, яка або абсолютно не відповідає дійсності або суттєво спотворює реальний стан справ.

Завдання, які вирішуються за допомогою різного роду дезінформації, не відрізняються новизною - це насамперед створення негативного іміджу політичного керівництва України і демонстрація жорстокості українських військових.

Для створення потрібної «картинки» того, що відбувається в Україні, використовуються фальшиві документи офіційного рівня, архівні фото та відеоматеріали, що відносяться до інших подій, оброблені у фотошопі фотографії, а також новини про актуальні події у спотвореному, вигаданому вигляді або із зміненим контекстом.

Для дискредитації політичного керівництва України в соціальних медіа активно поширювалися повідомлення, покликані показати прихильність української влади ідеям нацизму і фашизму, а також представити українську владу в ролі маріонеток США.

Так, на форумах, в блогах і соціальних мережах було поширено інформацію про прийняття Верховною Радою України законопроекту «Про приналежність до української національності і захисту державотворчої нації». Згідно з вигаданим законопроектом, громадянами України вважаються особи українського та іншого походження, які пройшли процедуру підтвердження громадянства, що включає іспит з української мови та історії українського визвольного руху; нездача іспитів з української мови та історії українського визвольного руху може бути причиною для звільнення чиновників органів державної влади, а громадяни російської національності позбавляються виборчих прав [9].

У соціальних медіа також була опублікована новина про будівництво концентраційних таборів у Донецькій та Миколаївській областях нібито для нелегальних мігрантів, на замовлення МВС України і за фінансової підтримки Євросоюзу. У повідомленні наголошується, що в Україні нелегалів немає і ці табори призначені, скоріше за все, для жителів російської національності і політичних в'язнів, не згодних з новою владою в Києві [9].

Насправді, за інформацією Міністерства закордонних справ України та Державної міграційної служби, будівництво двох пунктів тимчасового перебування нелегальних мігрантів в Донецькій і Миколаївській областях розпочато ще у вересні 2009 року в рамках спільного з Європейським Союзом проекту «Рeadміт 1». Будівництво пунктів тимчасового утримання мігрантів реалізується відповідно до договору з ЄС щодо реадмісії нелегальних мігрантів, тобто повернення в Україну тих мігрантів, які потрапили до ЄС через її територію. В Україні вже функціонують два таких пункти - у Волинській та Чернігівській областях. До таких пунктів направляють лише іноземців або осіб без громадянства, які порушили міграційне законодавство і щодо яких прийнято рішення про примусову депортацію за межі України.

Для переконання користувачів мережі Інтернет у сильному впливові з боку США на політичне і військове керівництво України у соціальних мережах було поширено фотографію, датовану нібито 25 травня 2014 року, на якій український генерал, стоячи на одному коліні, вручає шаблю послу США в Україні. Автор повідомлення характеризує цю сцену як ілюстрацію покірності українських політиків перед США, зазначаючи, що вручення особистої зброї з колін – це стандартний звичай капітуляції [9].

Насправді ця фотографія була зроблена ще рік тому в місті Херсон. На фотографії зображено вручення зброї колишньому послу США в Україні Джону Тефту за заслуги родоначальника військово-морського флоту США Джона Поля Джонса, який у 1788 році допоміг українським

козакам перемогти турків і прийняв козацьку присягу. Шабля піднесена экс-послу США не в якості бойової зброї, а як подарунок і витвір мистецтва [8].

В мережі Інтернет також було поширено інформацію про наявність у голови СБУ паспорта громадянина США з підробленим зображенням сторінки паспорта з його фотографією.

На сайті antimaydan.com, який позиціонується як форпост антифашизму, розміщені пропагандистські плакати, серед яких є плакат під назвою «Сірі конячки держдепу США». На плакаті зображений Дядько Сем, який уособлює США, і українські політики, що підтримали Євромайдан, - П.Порошенко, А.Яценюк, Ю.Тимошенко, О.Турчинов, В.Кличко, О.Тягнибок тощо.

Крім того, на цьому сайті опубліковано повідомлення про створення при українській армії нового підрозділу - сили спецоперацій (СС), яке представляється як аналог гітлерівських воєнізованих формувань, що брали участь у військових злочинах Другої світової війни [10].

В цьому ж контексті в групі «АнтиМайдан» в соціальних мережах було розміщено повідомлення «Апартеїд по-українски». У повідомленні йдеться про лист якоїсь жінки з Донецька (ім'я не вказано), яка нібито перебралася з сім'єю до Дніпропетровської області і там потрапила під фільтрацію. В паспортному столі їй заявили, що донецьким жителям давати право на проживання у будь-яких областях України суворо заборонено. Для того, щоб отримати таке право потрібно пройти «принизливу процедуру» з пред'явлення доказів відсутності співпраці з сепаратистами. Після відмови їй у паспорті поставили штамп: «Відмовлено у в'їзді в Україну». У Донецьку їй сказали, що програму етнічної чистки було нібито розроблено Державним Департаментом США і схвалено новим президентом України. Згідно з цією програмою, всі жителі Донбасу визнаються винними у сепаратизмі і позбавляються цивільних прав. Ті, хто

не пройде процедуру чистки, будуть примусово вислані у сільські райони без права поселення у великих містах [11].

До речі, крім зазначеного Інтернет-ресурсу в мережі Інтернет створено ще декілька сайтів Антимайдану:

- <http://antimaydan.info> – новини Норосії, ДНР і Криму;

- <http://anti-maidan.com> - цілодобовий прямий ефір (новини, фото і відеоматеріали) про події в Україні. Судячи із змістового наповнення сайтів, якості фото і відеоматеріалів, ці веб-сайти розроблені й підтримуються професійними журналістами (пропагандистами) та фахівцями у сфері інформаційних технологій.

Значну частину повідомлень у мережі Інтернет присвячено жахам війни, що позиціонуються як наслідки дій української армії. Як і в традиційних ЗМІ, в соціальних медіа антитерористична операція українських збройних сил позиціонується як каральна і нещадна.

Перш за все, мережа Інтернет наповнена фотографіями загиблих дітей, які представляються як жертви антитерористичної операції на сході України. Як приклад можна навести повідомлення про загиблу в Слов'янську п'ятирічну дівчину, яка насправді була вбита у 2013 році в російському місті Уссурійськ. Ще один приклад - фото вбитої нібито у Слов'янську дівчини з підписом «Розкажи мені свідомий, за що твоя армія вбила цю дівчинку 19.06.2014 у Слов'янську?». Насправді це фотографія 10-річної львів'янки, яка загинула у кримському санаторії «Юність» в 2013 році внаслідок обвалу балкону [9].

Крім того, користувачі соціальних мереж активно поширювали фото маленької дівчинки біля вбитої жінки, описуючи його як фото подій на Донбасі. Насправді це душєроздириле фото – кадр з російсько-білоруського кінофільму «Брестська фортеця», знятого у 2010 році [12].

Для демонстрації повномасштабної війни у східному регіоні України в соціальних мережах поширювалися, зокрема, такі фото і відеоматеріали: оброблена у програмі Photoshop фотографія палаючого Донецька;

фотографія Квебеку після аварії потягу з паливом, представлена як фото палаючих кварталів Слов'янська після бомбардувань української армії; відеозапис бомбардування іракського міста американськими військовими у 2004 році, представлено як обстріл українською армією села Семенівки під містом Слов'янськ Донецької області, з натяком на використання українськими військовими заборонених міжнародними угодами фосфорних бомб; відеозапис із залпами російських систем «Град» в Південній Осетії у серпні 2008 року, представлений як обстріл українськими військами міста Слов'янськ системою «Град» у червні 2014 року тощо [9].

Частина дезінформації у соціальних медіа було спрямовано на демонізацію українських військових. Наприклад, у травні 2014 року в мережі Інтернет з'явився відеозапис, що демонструє, як українські солдати грубо скидають мертві тіла з бойової машини під містом Краматорськ. Насправді, цей запис було зроблено в Дагестані і опубліковано у листопаді 2012 року під назвою «Публічні звірства кафірів над тілами шахідів» [8].

Неабиякий жах і відразу викликає фото українця у військовій формі, який їсть нібито руку росіянина, яке було розміщене на порталі «Русская весна». Насправді, це фото зі зйомок російського фантастичного фільму 2008 року «Ми з майбутнього». Рука, яку чоловік тримає біля свого обличчя, - це муляж, а сам чоловік - художник-реквізитор [9].

З тією ж метою в мережі Інтернет поширювалася інформація про українські танки зі свастикою, що прямували до Донецька, та про спалення живою українськими військами віруючих Донецька, які приїхали в аеропорт, щоб не допустити кровопролиття і т.п.

Подібні повідомлення дуже сильно спотворюють або взагалі створюють в прямому сенсі нову віртуальну реальність, здійснюючи потужний емоційний вплив на аудиторію. Загальновідомо, що емоції - найбільш ефективна мішень для впливу на масову свідомість. Саме вплив на емоції, а не на розум - один з основних принципів пропаганди,

сформульований ще Міністром пропаганди Німеччини Й. Геббельсом. Більшість повідомлень написано у довірчій формі, містять розповіді, життєві історії звичайних громадян зі східного регіону України, які несправедливо страждають через політику нової влади («бандерівців») в Україні. Скоріше за все, у багатьох користувачів мережі Інтернет правдивість цих історій не викличе сумнівів, незважаючи на відсутність посилань на джерела інформації та конкретики стосовно згадуваних осіб, а також абсурдність низки тверджень. Сильні почуття страху, обурення, співчуття та інші будуть превалювати над здоровим глуздом.

Таким чином, мережа Інтернет створює нові можливості для ведення інформаційної війни. Інтернет є ідеальним простором для проведення високоефективних пропагандистських кампаній, що створюють інформаційне павутиння, яке постійно розширюється і забезпечує оперативне розповсюдження пропагандистських повідомлень для різних цільових аудиторій.

В інформаційній війні мережевого типу замовники (стратеги) залишаються невидимими. На першому плані – виконавці у вигляді звичайних громадян, які не погоджуються з політикою керівництва країни і намагаються донести свої думки і переживання до широкого загалу. Пропаганда стає горизонтальною, що імітує живе неформальне спілкування і проявляється у безлічі повідомлень, коментарів та інших форм інформаційних потоків з різни джерел, в різних форматах і на перший погляд різної спрямованості. Такі інформаційні потоки постійно поповнюються новими, розповсюджуються із надзвичайною швидкістю й набувають таких масштабів, що значно перевершують можливості урядових структур та традиційних каналів комунікації разом взятих. За цих умов ще більше ускладнюється контроль інформаційних потоків та управління громадською думкою, навіть всередині країни.

Інформаційна війна в мережі Інтернет стає перманентною. Навіть при виявленні і закритті тих чи інших веб-сторінок відразу з'являються

нові під новими назвами і, якщо потрібно, з новими учасниками. Можна також говорити про незавершеність в силу можливості правити і доповнювати існуючі повідомлення, «вірусність» та певну циклічність інформаційних потоків через можливість повернення до попередніх і їх повторного поширення (у первісному чи видозміненому вигляді). Найнахабніша брехня в мережі Інтернет може перетворитися на правду (з точки зору користувачів), оскільки отримує численні «підтвердження» у друкованому та аудіовізуальному форматах.

За цих умов для керівництва держави вкрай важливо розробити комплексну стратегію моніторингу і протидії поширюваній дезінформації, аби заповнювати інформаційний простір правдивими і переконливими повідомленнями. Розробниками і координаторами реалізації цієї стратегії мають бути зовнішньополітичне відомство країни та державні органи, відповідальні за національну безпеку й оборону. До виконання визначених у стратегії оперативних завдань доцільно залучити представників громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru>
2. Ефремова Т.Ф. Современный толковый словарь русского языка. Т.3. – М., 2006. – 973 с.
3. Коровин В.М. Главная военная тайна США. Сетевые войны – М.: Яуза: Эксмо, 2009. – 288 с.
4. Дугин А. Сетевые войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/networks/setevye-vojny/>
5. Попова М. Боты вернулись: как работает российская интернет-пропаганда [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://biz.liga.net/all/all/stati/2749130-boty-vozvrashchayutsya-kak-rabotaet-rossiyskaya-internet-propaganda-.htm>

6. Информационная война против Украины: как работают пророссийские интернет-тролли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://m.kontrakty.ua/article/78962/>
7. Терористи створили тисячі антиукраїнських співтовариств в соцмережах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/06/25/terorysty_stvoryly_bilsh_nizh_pivtory_tysyachi_antiukrayinskykh_spivtovarystv_v_socmerezhakh
8. Pierluigi Paganini Russia and Ukraine: Information Warfare [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://resources.infosecinstitute.com/russia-ukraine-information-warfare/>
9. Сайт для проверки фактов Stopfake.org [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stopfake.org/>
10. Украина создает буквальный и целевой аналог СС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.antimaydan.com/news/ukraina_sozdaet_bukvalnyj_i_celevoj_analog_ss/2014-06-20-379
11. Гор А. Чим лякають в соцмережах: від продажу в Європу органів убитих бойовиків до зомбованої води [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/chem-pugayut-v-socsetyah-ot-prodazhi-v-evropu-organov-ubityh-boevikov-do-zombirovannoy-vody-529801.html>
12. Лосик І. Фальшивки російської пропаганди проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/7586-faljshivki_rossijskoji_propagandi_proti_ukrajini